

УНУТАРГРУПНЕ ПОДЕЛЕ МЕЂУ СРБИМА НА ПОДРУЧЈУ ГРАДА ИСТОЧНОГ САРАЈЕВА НАКОН ГРАЂАНСКОГ РАТА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ 1992–1995. ГОДИНЕ*

Апстракт: Овај рад настојаће да прикаже и сагледа поједине тренутне политичке, институционалне, регионалне и помене друге унутаргрупне поделе међу Србима и српској заједници, на подручју Града Источног Сарајева, након грађанског рата у Босни и Херцеговини 1992–1995. године. Настанак и развој Српског Сарајева тј. Источног Сарајева у току и после ратних сукоба, сагледан је уз општи географски, економски, културни и политички контекст тог града. Грађа о унутаргрупним поделама Срба у овом делу Републике Српске и Босне и Херцеговине добијена је на основу теренског истраживања, спроведеног у периоду од друге половине октобра до краја децембра 2017, као и од средине марта до средине маја 2018. године. Наративи о политици прикупљени су на основу шест формалних и преко педесет неформалних интервјуа са испитаницима о тренутној, актуелној политичкој ситуацији и претходним политичким збивањима, како у Босни и Херцеговини на ширем, тако и у Источном Сарајеву, на ужем плану. Другачија схватања политичких процеса и појава, у односу на главни ток, довели су до јаза између онога што се у јавности почело дефинисати као „источни и западни дио Српске Републике“. Становници Источног Сарајева са којима сам живео, разговарао, те учествовао у њиховом свакодневном животу, сматрају да је њихова регија запостављена политички, економски, али и културно. Раздвајања међу српском заједницом плод су не само политичких, већ и институционалних подела, међусобно испреплетаних, док се регионалне поделе граде на основу културних стереотипа о људима са одређеног подручја.

Кључне речи: Срби, Источно Сарајево, Република Српска, Босна и Херцеговина, унутаргрупне поделе, политичке поделе, институционалне поделе, регионалне поделе.

* Текст је настао као резултат рада на пројекту бр. 177035, финансираног у целости од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Овом приликом желим да се испитаницима, пре свега мојим пријатељима и породици, који су издвојили своје време да разговарају о наведеној теми и другим њеним аспектима. Без њих, једноставно, овај рад не би био могућ у овом облику.

Увод

Овај рад настојаће да прикаже и сагледа поједине тренутне политичке, институционалне, регионалне и помене друге унутаргрупне поделе међу Србима и српској заједници на подручју Источног Сарајева, након грађанског рата у Босни и Херцеговини 1992–1995. године. На основу добијене грађе, биће приказано како изгледа политичка сцена на локалном нивоу, а ради поређења споменуће се и политика на државном нивоу. Институционалне поделе произлазе из политичких, настале су као резултат „пресељења“ водећих политичких, јавних и других институција (Влада, Народна скупштина, телевизија, новинска агенција) током 1998. године из Пала (Српског Сарајева) у Бања Луку. Након двадесет година, у Источном Сарајеву исказују се регионалне поделе, чији се корени проналазе у периоду пре почетка рата. Реч је о културним стереотипима о пореклу данашњег становништва Источног Сарајева, тј. о односу између „староседелаца“ и „дошљака“. Истраживање за овај рад спроведено је у периоду од друге половине октобра до краја децембра 2017, као и од средине марта до средине маја 2018. године.

Наративи о политици, који чине већи део грађе овог рада, прикупљени су на основу шест формалних и преко педесет неформалних интервјуа са испитаницима о тренутној, актуелној политичкој ситуацији и претходним политичким збивањима, како у Босни и Херцеговини на ширем, тако и у Источном Сарајеву, на ужем плану. Метод посматрања са учествовањем коришћен је ради схватања општег економског, културног и политичког контекста самог града, док је опсервација понекад употребљавана како би се проверили добијени подаци. Босна и Херцеговина данас представља државну заједницу, дакле ни федерацију ни конфедерацију, због тога што ентитети имају велика овлашћења, заједно са кантонима. С друге стране, државне и локалне власти слабо су развијене, што показује политичка структура и неравномерна дистрибуција моћи ка нпр. Мостару и Сарајеву (Sahadžić 2009, 18–26). Таква збивања утичу на идентификацију становништва ових градова, што је утврђено на основу истраживања, уз праћење литературе и медија, у контексту формалне поделе града и повлачења линије разграничења након 1995. године.

Кратак историјат настанка Града Источног Сарајева и општи географски, економски, културни и политички контекст

Град Источно Сарајево настао је у току грађанског рата који се водио на простору Босне и Херцеговине у периоду од 1992. до 1995. године, тада

под именом Српско Сарајево, тачније 13. марта 1993. године.¹ Пре тога, подручје ове целине већински је било у склопу Града Сарајева, сачињеног од општина Стари Град, Центар, Ново Сарајево, Нови Град, Илиџа, Вогошћа, Пале, Хаџићи, Илијаш и Трново. Током рата, већина ових општина налазила се на територији Републике Српске, да би након потписивања Дејтонског мировног споразума 1995, већина урбаних делова Града Сарајева припала Федерацији Босне и Херцеговине, а од укупне површине града, укључујући и руралне делове, овом ентитету припало је 56,2% и 98,5% становништва. Републици Српској припало је 43,8% територије и 1,5% становништва.² Постоје и два податка из литературе, да је након рата 61% територије Града Сарајева припало ФБиХ, док РС добија 39%, предграђа и мањи урбани део, контролисане од стране Војске Републике Српске током војних сукоба (Teftedarija 2007, 27), односно око 64% добија ФБиХ, а 35% добија РС (Bollens 2007, 87).

Српско Сарајево било је територијално-административна и политичка јединица која је током рата представљала пандан Сарајеву, као главном граду тадашње Републике Босне и Херцеговине.³ У том смислу, површина овог града била је везана за територије које је ВРС имала под својом контролом, конституисаног уз присуство локалних челника општина Илијаш, Хаџићи, Илиџа, Вогошћа, Рајловац, Пале, Центар, Стари Град и Ново Сарајево.⁴ У њему је живело пре рата 272 000 људи, од чега 46% Муслимана и 31% Срба, да би пред крај рата на том простору већину чинио српски живаљ, нешто преко 100 000 људи (Sell 1999, 182). Пре него што су већински делови Српског Сарајева на преговорима у Дејтону „препуштени“ бошњачкој страни,⁵ 98% становништва са бирачким правом (85 000 људи) се изјаснило на референдуму, организованом од стране руководства Републике Српске од 12. децембра 1995, да не жели постати део муслиманско-хрватске федерације. То се, међутим, није догодило, те је врло брзо у наредном периоду већина српског живља кренула у правцу

1 *Град Источно Сарајево. Стратегија комуникације с јавношћу*. Град Источно Сарајево, Република Српска, Босна и Херцеговина, 2016. година: 1. Доступно на: <http://www.opstinasokolac.net/dokumenti/strategije/strategijakomunikacije-istocnosarajevo.pdf>. (Приступ: октобар 2018. године).

2 Види у: <https://trebevic.net/istocno-sarajevo/istocno-sarajevo-od-ledine-do-grad/>. (Приступ: октобар 2018. године).

3 Пре назива Српско Сарајево, био је у употреби назив *Град Сарајево Републике Српске*. Види у: <http://gradistocnosarajevo.net/o-gradu/osnovne-informacije/>. (Приступ: октобар 2018. године).

4 Види у: <https://katera.news/kako-je-nastalo-istocno-sarajevo-i-dio/>. (Приступ: октобар 2018. године).

5 Иако се током мировних преговора говорило о томе да ће Сарајево постати засебан дистрикт, који ће имати једнака права за сва три конститутивна народа (Србе, Бошњаке и Хрвате), то се није догодило. Тадашњи председник СРЈ Милошевић заузео је становниште по коме је дистрикт превише компликован модел, те да је Алија Изетбеговић, као тадашњи председник Председништва РБиХ, „заслужио“ да добије Сарајево јер је остао у њему све време рата (Sell 1999, 180-181).

источне Босне, Семберије и Србије, а неки се задржавали ту одмах иза линије разграничења, почевши да зидају своје нове домове.⁶ Са поменутих 100 000 Срба из Српског Сарајева иселило се и око 50 000 њихових сународника, који су живели у Сарајеву током рата. Задржавање Срба у Сарајеву након потписивања споразума у Дејтону заправо и није било у складу са начелима тог документа (Sell 1999, 182).

Досадашње етнолошко и антрополошко проучавање Источног Сарајева углавном се везивало за имовинско-правне односе његових становника, избеглих Срба из Сарајева (Lofranco 2012). Истражени су и свакодневно прелажење ентитетске линије, просторно планирање подељеног Сарајева и друштвене импликације таквог стања (Bassi 2013, 2014, 2015), те праксе становника који живе и крећу се у том граничном подручју (Jansen 2013, 2015). Унтаргрупним поделами међу Србима на Палама (Armakolas 2007, 79–99), као и методолошким проблемима таквог истраживања (Armakolas 2001, 165–182), бавио се до сада један аутор. Географско истраживање употребе земљишта на подручју Источног Сарајева даје упоредни оквир урбаног развоја града на почетку XXI века (Drašković, Drešković i Mirić 2016, 161–167). Слично је сагледавање тог развоја у контексту замршености рурално-урбаних односа у Сарајевско-романијској регији, односно њеног еквивалента Источног Сарајева (Mutabdžija 2016, 296–303). Урбана реконструкција после сукоба важна је тема у смислу изградње локалног идентитета једног новог града у повоју, Источног Сарајева, чији су елементи развоја засновани на раскиду да прошлошћу и потиснутошћу у оквиру сопствене политичке јединице у односу на главни град, Бања Луку (Bădescu 2015, 35–60). Интегративни симбол Сарајева и Источног Сарајева је наслеђе и култура сећања на Зимске олимпијске игре одражане 1984. године. Обележавање градског простора, као и јубилеја отварања олимпијаде у оба града, показују повећање степена интеракције међу људима и локалним властима у временској равни (Moll 2014, 127–156). Томе у прилог иде најављено одржавање Зимског омладинског олимпијског фестивала (енг. *EYOF, European Youth Olympic Festival*), почетком 2019. године.⁷

Сарајево је током рата било поприште великих сукоба и страдања, мада је тек након повлачења политичких дејтонских граница дошло до већих демографских промена. Од око 500 000 становника из 1991. године, око 49% Муслимана, 30% Срба и 7% Хрвата живело је у Сарајеву (Bollens 2007, 87). Први попис након рата спроведен је 2013. године, а резултати показују да је од 300 000 становника у четири градске општине (Стари Град, Центар, Ново Сарајево и Нови Град), било присутно преко 80%

6 Види у: <https://katera.news/kako-je-nastalo-istocno-sarajevo-iv-dio/>. (Приступ: октобар 2018. године).

7 Види у: <https://eyof2019.net/ba/stranica.php?idstranica=48>. (Приступ: октобар 2018. године).

Муслимана/Бошњака и мање од 10% Срба и Хрвата, респективно.⁸ Овде се примећује промена у територијално-административном смислу, кроз умањење подручја Града Сарајева не само због Дејтонског мировног уговора, већ и због стварања Кантона Сарајево. Ова јединица локалне самоуправе „појела“ је оно што се назива Град Сарајево како земљишно, тако и административно у домену финансијске, културне, образовне, стамбене и социјалне политике. Надлежности једног главног града пале су у руке виших нивоа власти (Teftedarija 2007, 27–28). Поред тога, Срби су изгубили статус конститутивног народа на подручју сарајевског кантона (Nešković 2013, 249). Бошњачке избеглице, претежно из источне Босне, почињу да насељавају празне станове сарајевских Срба, избеглих након завршетка ратних дејстава (Bollens 2007, 87). Дакле, Сарајево као град доживљава преображај у скоро сваком домену живота, што даље утиче и на свакодневницу становника и њихово поимање тренутне животне ситуације у измењеним послератним околностима (Teftedarija 2007, 31–39). Више о овој теми и другим проблемима везаним за „урбано прогонство“, тј. губитку вредности које су чиниле „темељ“ града пре рата, писао је Андерс Стефансон (Stefansson 2007, 59–77). Сарајево и Источно Сарајево дели Међуентитетска линија разграничења (енг. *The Inter-Entity Boundary Line, IEBL*) неприметно, будући да постоје само табле које говоре да од одређене тачке почиње други ентитет (Bollens 2007, 88; 106–125). Материјализација границе у простору кроз њен утицај на свакодневни живот људи, истражена је као антрополошки проблем (Jansen 2013, 23–37).

Српско Сарајево преименовано је 2006. године у *Источно Сарајево*, одлуком Уставног суда БиХ, по којој је префикс „српско“ проглашен дискриминаторним према Бошњацима, Хрватима и осталим грађанима који нису српске националности.⁹ На том подручју, према последњем попису из 2013. године, већину становништва од преко 90% чине Срби у шест општина – Источно Ново Сарајево, Источна Илиџа, Источни Стари Град, Пале, Соколац и Трново. Док прве две наведене општине чине донекле део урбане целине бившег предратног Сарајева (преко 25 000 становника), остале четири општине налазе се ван тог оквира (преко 35 000 људи).¹⁰ Дакле, према званичном попису из 2013. године, Источно Сарајево броји око 60 000 житеља. Међутим, поједини подаци говоре о већим цифрама, пре свега због тога што коначни резултати наведеног пописа још нису објављени. Тако се, рецимо, исте године када су објављене пописне статистике, помиње да у Источном Сарајеву живи око 75 000 људи, за разлику од 1991. године, када је на том простору било 47 644 становника. Највећи пораст становништва доживеле су општине Пале, Источно

8 Види у: <http://www.statistika.ba/>. (Приступ: октобар 2018. године).

9 Види у: <https://katera.news/kako-je-nastalo-istocno-sarajevo-i-dio/>. (Приступ: октобар 2018. године).

10 Види у: <http://www.gradistocnosarajevo.net/gradska-vlast/gradske-opstine/>; <http://sarajevo.ba/o-sarajevu/?lang=sr>; <http://www.statistika.ba/>. (Приступ: октобар 2018. године).

Ново Сарајево, Источа Илиџа и Источни Стари Град, док је општина Соколац доживела незнатан раст. Једино је у општини Трново присутан пад броја становника. Ове промене узроковане су ратним и послератним миграцијама.¹¹ Цифра на коју такође наилазимо по питању броја људи јесте 85 000, распоређених по општинама Источно Ново Сарајево (15 000), Источна Илиџа (16 000), Пале (30 000), Трново (4000), Источни Стари Град (2000) и Соколац (18 000) (Кошарац 2012, 81). Међу свим овим подацима, издваја се највећа цифра од око 100 000 људи који живе у овом граду, према неким незваничним проценама из 2005. године (Bollens 2007, 107). Може се приметити да опсег броја становника овог града иде на скали између шездесет и сто хиљада људи, што даље упућује на проблематику демографског истраживања овог простора.

Град Источно Сарајево налази се у централноисточном делу Босне и Херцеговине, источном делу Републике Српске, на територији од 1425,77 km², при чему је надморска висина 70% територије између 800 и 1200 m изнад нивоа мора. Град представља административни, привредни, културни универзитетски, туристички, и спортски центар овог дела српског ентитета у БиХ. Смештен је у Сарајевској котлини, чији се правац протеже у правцу од истока према западу, у плодном Сарајевском пољу. Други делови града обухватају планинске масиве Требевића, Јахорине, Трескавице, Озрена, Романије, Госине планине, Сљеменске планине, Копита и Деветака, као и горњи део долине Праче, Гласиначку висораван, те Паљанску котлину. Поред просечне годишње температуре ваздуха која не прелази десети подеок на целзијусовој скали, учесталости снежног покривача и појаве магле, климатски услови не отежавају свакодневни живот грађана.¹²

Слика дела Сарајева које припада Републици Српској, мењала се током послератног периода. У часопису *Дани* изашао је 1999. године чланак „Мало мјесто на великом брду: моћ имагинације“, који је настојао показати како оно што се назива градом нема карактеристике урбаног насеља (семафоре, зграде, саобраћајнице), већ паркове, шуме, ливаде, пропланке, „покоји спаљени и понеки оспособљени хотел“. Граду је додељен статус „најеколошкијег“ града у БиХ, а назван је још и „илузија, Потемкиново село, добар виц“, у разговорима с људима који живе у Лукавици, Рогатици и на Палама. Поводом формалног статуса града, скорашње изјаве појединих челника бошњачког политичког руководства потпуно су супротне, у смислу да је Источно Сарајево „природни наставак Сарајева и да та два града заједно чине једно исто ткиво, које ће кад-тад бити једна админи-

11 Види у: *Predinvesticiona studija izgradnje poslovnih zona na području grada Istočno Sarajevo. Osnivanje i uspostava poslovnih zona u gradu Istočno Sarajevo za opštine: Pale, Sokolac, Istočno Novo Sarajevo, Istočn Ilidža i Trnovo*. Republika Srpska, Grad Istočno Sarajevo, februar-septembar 2013. godine: 23–24. Доступно на: <http://www.opstinasokolac.net/dokumenti/studije/poslovnezona-gradistocnosarajevo.pdf>. (Приступ: октобар 2018. године).

12 Види у: *Ibid.*, 16–18.

стративна цјелина“.¹³ Ипак, за Сарајево се статус града чини решеним јер постоји административна подела (две градске управе), мада тежње бошњачке унификације и даље постоје у смислу поновне интеграције пред-ратног сарајевског градског подручја, што се пресликава и на нивоу целокупне БиХ (D'Alessio 2013, 451–480).

Током грађанског рата у Босни и Херцеговини, више од половине становништва у Републици Српској било је укључено у сферу неформалне „сиве“ економије, због обезбеђивања опстанка и сигурнијег задовољавања животних потреба. У мањој мери, појединим актерима ова област служила је као „средство за увећање капитала и побољшања материјалног стандарда“. Након рата, посебно од 1999 године, уведена је валута конвертибилна марка, па је дошло до макроекономске стабилности, либерализације цена, отварања тржишта и пореске реформе. Својина државних/друштвених предузећа је приватизована, чиме је погоршано стање на тржишту рада. Укупан број запослених је смањен, а већина запослених је сада у приватном сектору. Незапосленост се и даље повећава, те је приметан и велики раст неформалне „сиве“ економије, али и отварање тржишта роба и услуга за стране инвестиције. У оваквим економским условима, појединци и породице прибегавају различитим радним стратегијама, пре свега додатном раду, у области неформалне економије (Кошарац 2012, 77–88).

Највише радне снаге у Источном Сарајеву привређује у областима као што су прерађивачка индустрија и занатство, трговина и угоститељство, услед развоја приватног предузетништва после рата (Ђуја 2017, 23), саобраћај, туризам, столарија и грађевина. На дан 31.12.2012. године, у овом граду било је 14 880 запослених односно 9095 незапослених лица, која активно траже запослење. Таква непољовна економска ситуација условљена је не само локалним већ и ширим, државним контекстом лоше економске ситуације у БиХ, али и региону. Крупнија предузећа која су пре рата запошљавала по пар хиљада људи (Фамос-Коран, Енергоинвест), данас имају свега неколико стотина радника. Зато одређени проценат радне снаге проналази послове у индустријама које су опстале, и то највише у дрвној (преко 60% шума на територији града, 915 од 1425,77 km²), у области трговине и грађевинарству. Током 2012, регистровано је 844 правних лица (предузећа).¹⁴

Источно Сарајево поседује одређене културне институције и садржаје, а будући да је оно „град у настајању“, још увек нема довољно развијену културну мрежу, што су подвукли и моји испитаници током

13 Види у: <https://trebevic.net/istocno-sarajevo/istocno-sarajevo-od-ledine-do-grad/> (Приступ: октобар 2018. године).

14 Види у: *Predinvesticiona studija izgradnje poslovnih zona na području grada Istočno Sarajevo. Osnivanje i uspostava poslovnih zona u gradu Istočno Sarajevo za opštine: Pale, Sokolac, Istočno Novo Sarajevo, Istočni Ilidža i Trnovo*. Republika Srpska, Grad Istočno Sarajevo, februar-septembar 2013. godine: 18–19; 24; 45–46. Доступно на: <http://www.opstinasokolac.net/dokumenti/studije/poslovnezona-gradistocnosarajevo.pdf>. (Приступ: октобар 2018. године).

разговора. Свака општина има своју народну библиотеку, док општине Источно Ново Сарајево и Источна Илиџа имају једну обједињену библиотеку. То је такође и подручна библиотека Сарајевско-романијске регије, основана 1996, Матична библиотека, која данас броји преко 100 000 наслова. Све градске општине поседују и Културни центар, изузев Источног Старог Града. У Источном Новом Сарајеву постоји и Галерија Кућански, која је првобитно имала функцију легата, да би данас прерасла у неку врсту музеја.¹⁵ Потенцијална изградња музеја посвећеног Одбрамбено-отаџбинском рату 1992–1995. предвиђена је да се оствари на подручју Пала, уз неколико спомен-обележја на територији осталих градских општина. О томе зашто би баш ту требао да буде музеј, говорио је градоначелник Источног Сарајева, наглашавајући ставку да град мора да се „равномјерно развија“.¹⁶ Постоји и предлог да се оснује и Музеј Града Источног Сарајева или Музеј Сарајевско-романијске регије, који би био задужен да прикаже културу Срба са тих простора, како традицијску тако и савремену. Научни значај музеја био би допуњен вршењем сталног надзора заштите, одржавања и очувања културних и природних добара на терену, а овиме би се и обогатила туристичка понуда града. Разговори на ову тему су вођени у неколико наврата са једним колегом етнологом-антропологом, који је такође предлагач и легатор ове идеје, сажето изнете у једном документу.¹⁷ Међутим, наш саговорник наводи да градске власти нису имале слуха за овај пројекат, због чега се и даље не зна да ли ће музеј тог типа уопште бити изграђен.

Од осталих културних институција, треба издвојити Културни центар Источно Ново Сарајево, у коме је смештено и Народно позориште Источно Сарајево, заједно са Матичном библиотеком. Представе, изложбе, концерти, фестивали, књижевне вечери, пројекције филмова, углавном представљају делатности ове институције.¹⁸ Студентско позориште Пале основано је 2009. године као удружење грађана и до сада је, захваљујући напору мале групе људи, задобило неколика признања, успевши да се позиционира на аматерској сцени РС-а и БиХ.¹⁹ Кинотека Републике Српске такође представља важну институцију културе и налази се на Палама. У њој се одржава манифестација „Дани Кинотеке Републике Српске“, у оквиру које се понекад организују наступи и изложбе. На овај начин, обележена је годишњица стварања Филмског архива Републике

15 Види у: <http://gradistocnosarajevo.net/o-gradu/kultura/>. (Приступ: октобар 2018. године).

16 Види у: <http://www.srna.rs/novosti/595932/vukovic-uskoro-idejno-rjesenje-i-projekat-o-gradnji-muzeja-na-palama.htm>. (Приступ: октобар 2018. године).

17 Бранко Пјевић. *Приједлој, оснивање Музеја на подручју града И. Сарајева, или Ојшћина И. Илиџа, И. Н. Сарајево*. Необјављени идејни пројекат упућен градским властима Источног Сарајева из 2009. године.

18 Види у: <http://www.palalive.com/tag/kulturni-centar-istocno-sarajevo/>. (Приступ: октобар 2018. године).

19 Види у: <https://katera.news/studentska-pozorista-imaju-perspektivu/>. (Приступ: октобар 2018. године).

Српске и „Срна филма“.²⁰ Цековића кућа са почетка ХХ века, представља национални споменик БиХ. У њој је смештена Галерија ликовне колоније Пале. Национални споменик културе је и Хаџишабановића вила у Горњим Палама, недалеко од извора Паљанске Миљацке.²¹ Универзитет у Источном Сарајеву броји преко 15 000 редовних студената, у десет градова на петнаест факултета и две академије.²² Културна установа јесте такође и приватно предузеће „Slay Production“ са Пала, са чијим сам челником разговарао. Визуелно бележење изворних певачких група, гуслара, извођења народних изворних песама свих етничких група из БиХ на „савремени“ начин, уз снимање етномузиколошко документарног филма о свадбеним обичајима на Романији, јесте један сегмент рада продукције. Имао сам прилику да присуствујем стварању и обради наведених садржаја. И поред тога, људи који „приватно покушавају да дигну културу“, како говори наш саговорник,²³ не могу да остваре своје циљеве, пре свега због политичких подела, о чему ће укратко бити речи у наредном делу текста. Више о приказу културних и уметничких делања на Палама, говори Зорана Гуја у својој монографији (Гуја 2017, 23–24).

Политичке прилике на подручју Града Источног Сарајева изузетно су живописне када су у питању изјаве мојих испитаника. Због тога ће следеће поглавље рада бити посвећено више тој теми, а пре тога ће сажето бити приказана политичка ситуација у овом граду. За разлику од већег дела Републике Српске где *Савез независних социјалдемокрајиа* (СНСД) односи победе на изборима почевши од 2006. године, у Источном Сарајеву је дуго *Српска демокрајиска сйранка* (СДС) имала преимућство. Странка коју предводи Милорад Додик, од њеног оснивања 1996. до данас, потпуно је „наследила“ доминантну позицију СДС-а, који је након рата доживео расколе унутар својих редова. Биљана Плавшић, ондашњи председник РС-а и високи званичник те странке, отказала је послушност паљанском руководству СДС-а због нешто умеренијих идеја, за разлику од тврдог става остатка чланства. То је СНСД вешто искористио и стао на њену страну, јер је она полако успела да преузме власт у РС-у, уз помоћ широке коалиције и своје странке *Српској народној савеза*, (Јukić 2009, 274–275; 279). У Источном Сарајеву четврт века владао је СДС, где

20 Тако је, рецимо, у септембру 2017. године, наступила Зорана Гуја, магистар етномузикологије и познати музичар у Источном Сарајеву, са својим етно-орекстром. Види у: <https://www.nezavisne.com/kultura/film/Svecano-otvoreni-Dani-kinoteke-Republike-Srpske/443114>. (Приступу: октобар 2018. године).

21 Види у: <https://sarajevo-rs.com/cekovica-kuca-na-palama-istorija>; <http://www.palelive.com/hadzisabanovica-vila-u-gornjim-palama/>. (Приступу: октобар 2018. године).

22 Види у: <http://www.ues.rs.ba/o-univerzitetu/istorijat/>. (Приступу: октобар 2018. године).

23 У те напоре може се поменути организација вечери евергрин музике у студентском дому на Каловитим брдима, повише поменуће Цековића куће на Палама. Уз игру је био увек организован и коктел, што је даље резултовало и понеким новим познанством или склопљеним послом. Убрзо је цела идеја пропала, како каже испитаник, јер су „политички подобни желели да мазну лову, ја им нисам дао, хтели су да ме се реше“.

је формирао градску власт са *Партијом демократској њоррес* (ПДП).²⁴ Јаз који се уочава између ове територије и остатка РС-а, делимично је оличен у тексту који „криви“ Бања Луку за економску стагнацију, мада постоје напори да се страначке поделе превазиђу и ова регија даље развија, уз сарадњу централних и локалних власти.²⁵ Чак је пренета вест да је Милорад Додик, председник српског ентитета у БиХ, „због презира који јавно испољава према Сарајеву, предложио да се из имена Источног Сарајева избрише ријеч Сарајево“.²⁶

Претходно наведена изјава једног високог функционера увертира је у политичко стање у Источном Сарајеву. Од шест општина овог града, три имају скупштинску већину из редова СДС-а, ПДП-а и других мањих коалиционих партнера,²⁷ док преостале три имају већину одборника из коалиције окупљене око СНСД-а.²⁸ Иако смо рекли да је СНСД практично преузео водећу улогу у власти након рата од СДС-а, потребно је навести како су обе странке настале. СДС је политичка партија основана 12. јула 1990. године, чији је први председник био Радован Караџић. Деловање његове странке довело је и до проглашења Републике српског народа БиХ, касније Српске Републике БиХ односно Републике Српске,²⁹ чији је

24 Ова странка налази се на политичком центру, наступајући са умерених позиција (у односу на СДС), од када је основана крајем деведесетих година. Председник странке је Младен Иванић (Јukić 2009, 280). Види у: <http://www.atvbl.com/formirana-vlast-u-istocnom-sarajevu/>. (Приступ: октобар 2018. године).

25 Све у свему, сматра се да главни град РС не издваја довољно средстава за ову регију. Види у: <http://www.palelive.com/stanistic-vladimir/misli-li-banjaluka-da-je-lako-bit-glavni-grad/>; <https://trebevic.net/istocno-sarajevo/istocno-sarajevo-od-strateske-vaznosti-za-republiku-srpsku/> (Приступ: октобар 2018. године). Биће још занимљивије пратити политичке догађаје у будућности, пошто је највљено превазилажење политичких подела из редова СДС-а. Види у: <https://topportal.info/sarajevsko-romanijski-sds-ula-zi-u-vlast/> (Приступ: октобар 2018. године).

26 Види у: <https://trebevic.net/istocno-sarajevo/istocno-sarajevo-od-ledine-do-grad/>. (Приступ: октобар 2018. године).

27 У питању су општине Источна Илиџа, Источни Стари Град и Соколац.

28 У питању су општине Пале, Источно Ново Сарајево и Трново.

29 Одлуком Скупштине српског народа у БиХ (основане 24. октобра 1991. године у Сарајеву), донета је *Декларација о њроглашењу Републике српској народа Босне и Херцеговине*, док је *Одлука о њроглашењу Устава Српске Републике Босне и Херцеговине* донета 28. фебруара 1992. Како се наводи, декларација је представљала „уставни и мирољубиви акт, захтијевала рјешавање међународних сукоба мирним путем и договором, уз уважање етничких, историјских, правних, културних и економских принципа и правила међународног права“. Суштина декларације била је да српски народ БиХ жели да остане у једној заједничкој савезној држави са остатком српског народа и другим народима који то такође желе.

Види у: *Фотомонографија Народна скупштина Републике Српске 1991–2011*. Народна скупштина Републике Српске, Бања Лука, 2012: 53–59. Доступно на: http://www.narodnaskupstinars.net/sites/default/files/upload/dokumenti/fotomonografija/cir/NSRS_1991-2011.pdf. (Приступ: октобар 2018. године). О могућим сценаријима будућности Републике Српске у оквиру БиХ или ван ње, писао је Ненад Кеџмановић (Кеџмановић 2012, 67–72).

такође био председник. Скоро на свим подручјима где су живели Срби ова странка односи победу, залажући се заостанак БиХ у заједничкој држави са Србијом (Јukić 2009, 272–273). С друге стране, СНСД је основана 10. марта 1996. године, а за њеног председника изабран је Милорад Додик, који и данас обавља ту функцију. Поменути пад СДС-а услед одласка Биљане Плавшић, донео је СНСД-у и њеном лидеру преимућство на политичкој сцени, присутно и данас (Ibid., 279). Управо је та 1998. година кључна за даљи политички развој Источног Сарајева (тадашњег Српског Сарајева), посебно његовог урбаног средишта у то време, градског насеља Пала. Треба рећи да су Пале доживеле осетан демографски раст током и после рата. Према попису из 1991. године, у општини Пале, живело је 16 310 становника, од чега 11 269 Срба (69,09%), 4356 Муслимана (26,7%), 126 Хрвата (0,77%), 394 Југословена (2,41%) и 165 осталих (1,01%). У насељу Пале живело је 7387 људи.³⁰ Попис из 2013. године показује да у овој градској општини Источног Сарајева живи 20 359 становника, док у самом насељу Пале обитава 12 569 житеља.³¹ На другом месту наводи се укупна цифра од 20 909 људи, међу којима је 20 419 Срба (97,66%), 180 Бошњака (0,86%) и 118 Хрвата (0,56%) (Cvitković 2017, 143).

Етнографија Источног Сарајева у светлу унутаргрупних подела међу Србима

На самом почетку рата, престоница Републике Српске измештена је из Сарајева на Пале.³² За разлику од Бања Луке која је у том тренутку представљала „битан и сигуран град у западној Босни“, Пале су биле пандан Сарајеву и доказ војно-политичке присутности Срба у том крају. Радован Караџић је чак изјавио да је привлачност Пала до тада била у њеној небитности, због чега је ту одабрана да буде престоница Срба из Босне. Поред тога, ту се доселио значај део популације Срба из Сарајева

30 Попис 1991, *Сјановништво према националној припадности, Босна и Херцеговина*. Републички завод за статистику, Београд, 1991: 1. Доступно на: <http://publikacije.stat.gov.rs/G1991/Pdf/G19914026.pdf>. (Приступ: октобар 2018. године).

31 Види у: Попис сјановништва, домаћинстава и сјанова у Републици Српској 2013. године. Резултати пописа. Градови, општине, насељена мјеста. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017: 97-99. Доступно на: http://www2.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/popis/gradovi_opstine_naseljena_mjesta/Rezultati_Popisa_2013_Gradovi_Opstine_Naseljena_Mjesta_WEB.pdf. (Приступ: октобар 2018. године).

32 Према члану 9. највишег правног акта српског ентитета у БиХ, Сарајево је главни град Републике Српске. Види у: *Устав Републике Српске*. „Службени гласник Републике Српске” бр. 21/92, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05, 48/11: 4. Доступно на: http://www.narodnaskupstinars.net/sites/default/files/upload/dokumenti/ustav/cir/ustav_republike_srpske.pdf. (Приступ: новембар 2018. године).

на самом почетку и самом крају рата, па је тако у једном тренутку град имао преко 25 000 становника. Муслимани са Пала су одлучили да се иселе на почетку војних сукоба, а локалне власти су им обезбедиле превоз до линије разграничења. Неки од њих су своја имања и викендице заменили са сарајевским Србима,³³ међу којима је било много оних повезаних родбинским везама са паљанским домицилним становништвом.³⁴ Било је и оних који су већ имали своје викендице у које су се уселили након збег из Сарајева.³⁵ Између 15 000 и 20 000 избеглица је такође остало у одређеном временском периоду на Палама, од чега је добар део остао ту да живи и после потписивања Дејтонског споразума крајем 1995. Тако је 2000. године било регистровано 9 700 људи из Сарајева настањених на Палама, а број је био вероватно већи за 30% (преко 12 500), због тога што се многи од њих нису ни пријавили. Враћајући се на поменуто 1998. годину, напомињем преломну тачку у даљем политичком развоју Пала, које губе статус престонице, премештене у Бања Луку. Био је то производ доласка прореформских снага тадашњег премијера РС-а, Милорада Додика (Armakolas 2007, 80–81). У контексту ових демографских промена, дешавале су се и промене на политичком плану, а по тој линији се и данас деле становници Пала у ужем, односно Источног Сарајева у ширем смислу. Постоји одређена доза антагонизма коју становници Пала осећају према Бања Луци и читавом том делу Републике Српске:

Бања Луци је било криво што је у Палама основана Република Српска прије Дејтона, слушао сам како каже Додик, сви су обично село, шта су направили, обичне бараке и ту је била Влада (...) Бања Лука је цијели рат била љубоморна на Пале. Ми смо овдје на малом мјесту имали све институције, и Владу, и скупштину, и телевизију, бранили Републику Српску. Они нису то могли поднијет и нису нас хтели, а од рата ништа нису видјели, само шверцовали а пред крај бежанија кад им је непријатељ пред праг дошао! (Б.Г. Пале, 78 година)

Даљи разговори са овим испитаником само су још више потврђивали јаз на релацији Пале-Бања Лука. Он сматра да је Милорад Додик преварио Биљану Плавшић да напусти Радована Караџића и остатак СДС-овог руководства, пошто је лукав и не жели добро српском народу. Цео рат шверцовао је цигаре уместо да се бори, тако је постао подлац и ушао

33 Једна муслиманска/бошњачка породица, са чијим сам члановима говорио у више наврата, није хтела да мења своју викендицу на обронцима Јахорине крај Пала. Чак је отац одмах након рата у току 1997. године отишао са комшијама да поправи кров и оспособи кућу за даљу употребу, наводећи да није имао никакав страх јер „све су то били добри људи околу, са њима се добро живјело вазда”.

34 Кућа у којој сам живео током боравка на Палама, у једном тренутку имала је дванаесторо чланова своје родбине, на самом почетку рата. Наш саговорник наводи да је тада спавао на поду са својом супругом.

35 Са тим сам члановима породице причао о томе, при чему је „повратак на своје” био главна тема разговора.

у политику јер није успео у кошарци. Мој саговорник чак наводи да је са својим рођацима разговарао о пореклу садашњег председника, за кога мисле да је сигурно Хрват, будући да у западној Херцеговини постоји презиме Додиг. Када је у питању „пресељење“ главног града у Бања Луку, он мисли да је то намерно урађено не само због љубоморе, како је наведено горе у исказу, већ и због тога што се тамо могло наново почети са митом и корупцијом, а овде су већ неки лидери били компромитовани. Укратко, политичари су могли да крену са крађом „од нуле“. Те поделе остале су до данас актуелне и испољавају се у свакодневном животу („или је неко присталица СДС-а или СНСД-а“), а ту су, како наводи, и мање политичке странке, које обично прилазе неком од ова два тора (ПДП, ДНС итд).³⁶ Неслога српског живља на Палама, како наводе многи саговорници, још се више погоршала након последњих локалних избора из 2016³⁷ и 2018. Поједини људи не причају, свађају се током прославе различитих празника а дешавају се и физички обрачуни. Моји домаћини су наводили да на крсну славу не зову госте који ће се „дијелити по некаквим таборима, пуцати једни по другима колико су загрижени око политике“. Чак се давало мишљење да је СНСД-у био све време циљ да сруши власт на Палама, „старо упориште СДС-а“, ради „konaчног монопола на политичком тржишту“.

Нешто другачији али донекле и сличан поглед на то „ко је крив“ за чињеницу да се престоница српског дела БиХ преместила у Бања Луку, дао је наш други саговорник, са којим сам много пута разговарао о овим и сличним темама:

Пале су биле омажене, прокужене, стављене на црну листу. Свако је хтио уништити то што су произвеле да би се опрао. Ми нисмо знали како да то избришемо, а хтели смо да одржимо све оно што смо изградиле. У томе нисмо успјели (...) Срби би да имају свој град, а то је у ствари „виртуелни град“. Имаш град а у ствари га немаш. Нису били у стању да одрже Српско Сарајево, које је настало у Палама, не у Лукавици, гдје је била само касарна и обична баруштина, мочвара. Временом су чак и доле у Лукавици, заједно у спрези са Бања Луком, почели да премјештају институције доле, почевши од Скупштине Града, што је било најважније, а практично од тих установа остала је само Кинотека РС ту у Културном центру. (С.Г. Пале, 54 године)

36 За припаднике СНСД-а погрдно се користи синтагма „црвени кмери“, док за СДС-овце нема неких посебних израза, изузев кованице забележене у Сарајеву, а то је „брђанска странка“. За ПДП-ове чланове један саговорник навео је да сви имају „наручена, уска одијела, пар бројева мање, тако се распознају, као она италијанска одијела ако си видио некад“.

37 2016. године, након четврт века, СДС је изгубио власт на Палама за 1700 гласова (8%), будући да је укупан број регистрованих бирача у истоименој општини 19 544, док је на подручју Града Источног Сарајева регистровано 46 055 бирача. Види у: <http://mondo.rs/a944274/Info/Ex-Yu/Lokalni-izbori-u-Bosni-i-Hercegovini-rezultati.html>; <http://www.palelive.com/pravo-glasa-ima-19544-biraca/>. (Пристап: новембар 2018. године).

Овај саговорник желео је да подвуче како су неки људи током рата из политичке и војне врхушке огрезли у криминалу и ратном профитерству у овим крајевима.³⁸ Они који су заиста желели да учине да Српској Републици буде боље, нису се потрудили да зауставе одлазак институција у Бања Луку, због чега је данас народ принуђен да ради у заједничким органима Државе БиХ. Сматра се да је актуелни председник РС-а тај који заговара удаљавање од Сарајева, а ништа није учинио да народ на простору Сарајевско-романијске регије економски и културно опстане. Када се каже Лукавица, мисли се на Источно Ново Сарајево, које је својим формирањем практично „појело“ наведено приградско, а сада градско насеље. Исто се догодило и са насељима Војковићи и Грлица, претвореним у Источну Илицу, иако се употребљавају ова два назива међу људима и даље. Пале су ту практично „град за себе“, будући да су и физички одвојене од урбаног језгра града, сачињеног од две претходно наведене општине. Саговорник је у више наврата нагласио како би волео да Пале „изађу из тог Источног Сарајева, које и треба да се доле развија у Лукавици и том новом дијелу читавом. Превише је да Пале, које су цијели рат носиле то српство на овим просторима, буду усисане у тај нови град, а ништа не добијају заузврат од тог града, о држави и да не причам“.³⁹ С друге стране, појединци из Лукавице сматрају да половину бораца на Палама чине „обични ратни профитери, све их треба стријељати“ док су они доле „крварили за Отаџбину“. Благ антагонизам између Лукавице односно Источног Новог Сарајева и Пала, присутан је и због тога што су у последњих десет година инвестиције углавном усмерене ка првонаведеном делу града. Дакле, осим нетрпељивости Паљана према Бања Луци, у питању је и сличан однос мањег интензитета између два дела Источног Сарајева.

Политички раздор око тога како треба да изгледа улога Републике Српске у БиХ тј. изван ње (како то наглашавају челници СНСД-а), још више везује политички чвор Срба из Босне. Насупрот концепцији Милорада Додика, да српски ентитет полако треба да избори своју самосталност у сваком домену друштва у односу на званично Сарајево,⁴⁰ налази се идеја Младена Иванића, да Срби кроз постојеће институције БиХ оја-

38 До истих налаза дошао је и други аутор (Armakolas 2007, 83). Текст у недељнику НИН, такође говори о овој теми и брани став Биљане Плавшић, која се отргла од СДС-овог загрљаја у тренутку највећег непотизма у редовима те странке. Види у: Радиографија расапа у врху РС – Крајишник против Плавшићке, *НИН*, број 2427, 4. јул 1997. Доступно на: <http://www.nin.co.rs/arhiva/2427/tema.html>. (Приступ: новембар 2018. године).

39 Овде се мисли на РС као државу, а не БиХ.

40 Детаљније о овоме у Декларацији под називом *Рејублика Српска – слободна и самостална. Будућности и одговорности* у фотомонографији поводом двадесетогодишњице постојања СНСД-а. Види у: “20 година за Српску” *СНСД 1996/2016*. Савез независних социјалдемократа, 2016: 44-51. Доступно на: http://www.snsd.org/images/dokumenti/Monografija_20_godina/SNSD_Monografija_Srpski.pdf. (Приступ: новембар 2018. године).

чавају своје место.⁴¹ Напоменуо сам у претходном поглављу да је ПДП првобитно замишљена као странка на политичком центру, умеренија од СДС-а (Јukić 2009, 280), а данас спада у ред оних странака које прилазе табору СДС-а, бар када је реч о предизборној трци за власт, што се види на примеру Пала.⁴² Недовољно истражена тема свакако су међусобни политички и други обрачуни међу српском владајућом политичком и војном елитом, одмах по завршетку грађанског рата.⁴³ Док сам боравио на Палама, имао сам прилику да чујем неколико таквих прича, као о нпр. Срђану Кнежевићу, команданту „Белих вукова“, специјалне једнице ВРС-а, затим о Ристу Југовићу, директору осигуравајућег друштва „Јахорина“ или Предрагу Ласици Пекију, бившем градоначелнику Српског Сарајева, по коме и спортска дворана на Палама носи име. Ова тема још увек чека своју обраду.

Што се тиче медија, испитаник је лично био укључен у стварању пожељне медијске слике о Републици Српској, на супрот, како наводи, „остатку свијета који нас је искључиво приказивао као некакве брадате четнике и кољаче“. Ту су улогу имали Српска новинска агенције (СРНА), Српски радио и Канал С, где је водитељ био Ристо Ђого, познат по својим изведбама и живописним изјавама.⁴⁴ Канал С убрзо је постао Српска-радио телевизија, а потом је након рата добио садашњи назив, Радио-телевизија Републике Српске. То је све народ тада звао СРНА, која убрзо није опстала на Палама, јер је са померањем престонице и цела редакција отишла у град на обали Врбаса. Једино је ИТЦ (Информативно-технички центар) остао да ради, а од њега се даље развија Телевизија Источно

Суштински ни програм СДС-а се не разликује пуно у односу на СНСД, што се да видети у његовом програму. Види у: *Програм Српске демократске странке*. Српска демократска странка, 2010: 60-63. Доступно на: http://www.sdsrs.com/UcitaneSlike/admin/Program_SDS.pdf. (Приступ: новембар 2018. године).

41 Ставовe овог политичара илустративно су оцртани у интервјуу датом недељнику НИИ-у. Види у: Српска у БиХ као Словенија у СФРЈ, *НИИ*, број 3454, 09. март 2017. Ту је и наравно програмски документ странке коју предвоји Иванић, написан у духу овог интервјуа. *Програм обнове Републике Српске – Да живимо као сав нормалан свијет*. Партија демократског прогреса, 7. октобар 2017: 40-45.

42 Види у: <http://www.atvbl.com/formirana-vlast-u-istocnom-sarajevu/>. (Приступ: новембар 2018. године).

43 Један од таквих текстова је фељтон објављен у недељнику НИИ-у, о томе како је Ратко Младић бивао полако истиснут из многих сфера политичког живота, до тада веома увезаног са војним структурама. Види у: Фељтон: Пуковник Милован Милутиновић: Како је смењиван генерал Ратко Младић (2), *НИИ*, број 2409, 28. фебруар 1997. Доступно на: <http://www.nin.co.rs/arhiva/2409/7.html>. (Приступ: новембар 2018. године).

44 Довољно је отворити YouTube веб страницу и погледати неколико видео снимака овог водитеља. Види у: <https://www.youtube.com/watch?v=W89L-TXc3lw>; <https://www.youtube.com/watch?v=Fur58Sj7ad4>. (Приступ: новембар 2018. године). Наш други саговорник, наводи да су чак и Муслимани журили својим кућама да би гледали Ђого, пошто их је невероватно засмејавао, иако је имао своју пропагандну улогу у то доба. И сам Ђого убијен је током унутаргрупних обрачуна, по мишљењу нашег саговорника.

Сарајево, настала такође од Радија Илица и Радија Грбавица. Овај медиј постао је дописништво које извештава шта се збива у Сарајеву и околини, а на крају је 2015. године отишао у стечај. До данас њихов статус није решен, будући да различити нивои локалне власти пребацују одговорност једни другима.⁴⁵ Са једним од радника имао сам неформалан разговор на ову тему када смо путовали назад за Београд комби превозом. Потврдио ми је тешко стање у овој медијској кући, невероватан немар државних и локалних власти и лоше међуљудске односе, нарушене услед непостојања стабилних месечних примања. Опет, став овог човека је да не треба лако одустајати, већ „борити се да Источно Сарајево, наше Сарајево, добије своје мјесто које заслужује у Републици Српској, којој је тако много дало, иако она то не препознаје, барем њени владоци који сједе горе у Бања Луци“. Велики је број људи, са којима сам разговарао у вези са политичким и сваким другим односом између Источног Сарајева и Бања Луке на ширем, односно Пала и Бања Луке на ужем нивоу, имао претежно негативан став о томе колико је њихов град занемарен од стране актуелних власти. Сматрају да ће поделе бити још јаче у наредном времену, посебно због тога што су „млади затровани право“. То значи да је велики број омладине учлањен у разне политичке странке и очекује од њих помоћ при запослењу, по могућности у некој државној фирми. Неки су мишљења да сви ти политичари имају договор о томе да се смењују на власти, а да на род има илузију о некаквим променама.

Институционалне поделе прате политичке поделе у Источном Сарајеву, као што се може видети у претходним наводима у тексту. Штавише, врло су увезане са политичким и не могу се одвојити од њих. Питање политике у Босни и Херцеговини односи се на облик владавине који се назива *консоцијативна демократија*. У таквом систему, етничке, религијске или било које културно дефинисане групе расподељују моћ између себе, вршећи утемељење поретка заснованог на етно-религијском принципу кроз све поре друштва, па тако и кроз институције. У БиХ овакво устројство није новина, јер је кроз историју често било присутно. Међутим, последњи рат изнедио је територијализацију етничких група и њихово затварање у себе саме, што је Дејтонски споразум само потврдио и ојачао. Уз то је компатибилна идеологија културног фундаментализма, чије су основе везане за наративе о „културној/етничкој чистоти“ и непотребности мешања етничких заједница једних са другима, због историјски укоренењих несугласица (Hromadžić 2012, 31–32). Оно што је заправо заједничко оваквом уређењу јесте идеологија, која функционише као неприкосновена политичка религија (Vlaisavljević 2006, 198). Градови у БиХ постали су „етнички чисти“ након рата, а тамо где је то било немогуће постићи, они су и формално подељени, као у случају Сарајева и Источног Сарајева те Западног и Источног Мостара до 2004, када је град поново постао једна

45 Види у: <http://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=280950>. (Приступ: новембар 2018. године).

целина, мада неформално и даље подељен. И све то како би се задовољио циљ *етнизаације* прописан мировним споразумом у Дејтону, због чега етнички идентитет постаје питање новог културног и политичког живота. Села су тако „премашила“ градове, јер су тамо етничке групе живеље једне покрај других без већих трвења, па је тако „древни облик коезистенције“ ту једино и опстао. Зато градови нису места у којима више етничких група може да живи заједно. Те групе само одељено једне поред других могу замислити своју свакодневницу (Vlaisavljević 2007, 37–38).

Моји испитаници су стање „троједне стварности“, дефинисану на овакав начин, тумачили као једно „нормално“ стање, мада би у случају „тражења кривца“ за своје проблеме углавном проналазили политику. Овако постављена политичка ситуација била је преношена са нивоа државе БиХ, на „двоструку стварност“ унутаргрупних подела међу Србима. Њихова даља тумачења кретала су се ка томе да одређене групације готово увек због финансијских интереса „ратују“ између себе, како би њихови чланови извукли још већу корист. Већина мојих саговорника мисли да се садашња политичка сцена у смислу начина функционисања тешко може променити, мада постоје они који се надају благом позитивном исходу, описијући узгред садашње стање:

Из мог неког личног угла, сматрам да је лоша ситуација и да се неке ствари раде свјесно и намјерно за јавност, а опет неке ствари подржававам, треба стати иза свих тих ријечи и поступака али опет ствара се само још већи јаз, дистанца између људи (...) Мислим да је политика понајвише крива за стање у друштву и међуљудске односе, запошљавање итд. Осим тога људи су криви, који су на тим мјестима гдје се одлучује о нечему. У људима који су бирали те људе је исто проблем (...) Мислим да ће ситуација бити све гора док се не деси нека радикална промјена, може бити да дође на власт неко свјестан својих могућности, има одређене јасне циљеве, рационалне ставове и средства. (З.Г. Пале, 26 година)

Моји домаћини често су желели да са њима погледам два дневника на две водеће медијске куће у српском ентитету, „режимској“ Радио-телевизији Републике Српске из Бања Луке и „опозиционој“ Радио-телевизији БН из Бијељине. Слика друштвене стварности често је била другачија, и то око тема као што су нова радна места, остварене стране инвестиције, позиција Српске у односу на званично Сарајево, или пак однос власти према борцима из рата. Један од саговорника сматра да је узрок свих политичких подела, даље рефлектованих на медије и институције, то што су људи схватили да се за нешто морају одредити јер друштво то тражи. Стога улазе у политичке странке, запошљавају се преко партијских канала, друже се са страначким активистима и настоје да одрже постојеће стање ствари. Кључну улогу играју институције, чији капацитети потврђују поредак, мада се ту битно и меша међународни фактор, окарактерисан као „лажан“, „на силу“ и „тај који даје лову за све ово“. У БиХ, као

што је наведено, овакво устројство није новина, јер је кроз историју на том простору било сусреталиште и раскршће различитих цивилизација, религија и култура. Разни национални (државни), регионални и међународни фактори имали су различите визије будућег изгледа ове територије, због чега у савременом босанско-херцеговачком друштву историјски обликовани антагонистички национални идентитети постоје и опстају. Они се другачије конструишу и перципирају, а кључан фактор за њихово разумевање је различито тумачење историјских догађаја, код сва три већинска народа. Ти народи „већ јако дуг период живе у свету паралелних истина које не представљају ништа друго него скуп њихових личних и колективних искустава у различитим историјским периодима“ (Вукоичић 2012, 160–162). Роберт Хејден сматра да су у Босни током историје различите групације имале свест о својој самобитности, управо због тога што су два велика царства (турско и аустроугарско) била нека врста константе. „Мултикултурни рај“ босанско-херцеговачког друштва пре почетка ратних дејстава 1992. године, као и слична схватања свеукупне сложености међуетничких и других односа на овом поднебљу, скрећу пажњу са онога што историјска вертикала нуди. У питању су односи надметања и повемених тензија између различитих група, другачије политички усмерених и на крају сукобљених након урушавања система (Hayden 2007, 105–117), а сада поново лабилно окупљених у три наизглед међусобно супротстављена табора, упућених једни на друге.

Када су у питању унутаргрупне поделе међу Србима, може се рећи да такав феномен није некаква посебна новина. Исто тако, наративи о српском нејединству и неслози нису непознаница у модерној српској историји. Штавише, њихова присутност током већања о токовима модернизације, династичких промена, револуција, изградње државности, као и „нових почетака“, имала је улогу тумачења политичких процеса. То је зависило од тога какав је ауторитет онога који говори, историјског и политичког контекста, карактеристика публике и других чинилаца (Naumović 2009, 50–51). За време корених друштвених промена, политичких криза и ратова, приповедања о томе зашто Срби нису сложни и подела које их опхрвавају, заправо постају „конструктивни симболи радикално другачијих ентитета“, тако устројених да свакога ко другачије мисли или делује одбаце због његовог непоклапања са идеолошким претпоставкама политичких актера, творца тога „ко би требало да будемо“.

Наративи о српском нејединству део су етничких аутостереотипа, поткатегије етничких стереотипа. Они су основни и неспорни облик друштвене стварности, узрок таквих друштвених стварности из којих су се изродили поједини политички митови (нпр. о српском средњовековном златном добу), затим веома проблематичан облик друштвене стварности, проблематичан за групу, где су „Срби несложни зато што их је нешто или неко натерало/ао да буду такви“. Кривац се тражи или међу

„лошијим делом“ групе, чак и културом самом, а некада и код спољног фактора, нпр. непријатеља чији је циљ да српски народ завади да би владао над њим. Наративи о српској неслози, сматра Слободан Наумовић, „истовремено изражавају и поново потврђују посебну идеју српске националне судбине и/или идентитета као оптерећене/ог или угрожене/ог поделама и неслогом“. Као такви, ти наративи јесу когнитивна и социополитичка оруђа вишеструке намене, као и „идентитетски обрасци уз помоћ којих неко може постати или наставити да буде одређени тип особе“ (Наумовић 2005, 65–76). Испитаници са којима сам разговарао о поделама везаним за српску заједницу на подручју Источног Сарајева, истицали су да постоји кривица укорјењена у „менталитету“ за стање у коме је њихово друштво оштро подељено на два дела, али и због „странаца“ који прижељкују такву неслогу да би „лакше“ владали.

Може се приметити да су горепоменуте институционалне поделе везиване за политичке, а ове даље за финансијске, чији узрок становници Источног Сарајева везују за то ко је стекао финансијску моћ за релативно кратко време, не нужно криминалом већ путем родбинских веза. Управо тај моменат подвлачи још једну важну унутаргрупну поделу међу Србима у овом граду и делу РС-а односно БиХ, а то је подела на, условно речено, „староседеоце“ и „дошљаке“ и њихов однос, те културне стереотипе о пореклу становништва. Нико од мојих испитаника није негирао постојање различитих групација досељених на ове просторе у различита времена, али је свако имао задршку при доношењу судова о понашању Других („довукао их воз“). Наиме, многи су истицали да увек гледају ко је какав човек и да се људи не могу делити по географском критеријуму. С друге стране, забележио сам став једног саговорника о томе како ће он увек бити добар према њима, иако им стално нешто фали. Они су углавном „навикли да добијају материјална средства у комунизму“, због чега се сада бахато односе према широј локалној заједници („не мореш ти да имаш кућу од двјесто квадрата“). Међу њима постоје „коректни и објективни“ људи али у зависности од „количине“ тих особина, толико ће их неко и поштовати у Источном Сарајеву. Они који спадају у „најгору“ категорију тих људи јесу Дрињаци, људи насељени из области Подриња („пасивних крајева“). Њихов став при насељавању у урбаније крајеве био је да све учине како би остали на новом пребивалишту, гледајући да се не врате тамо где су рођени. Свако од њих је ценио своје интересе „дупло више“ него било који староседелац, гледајући да искористи свакога „три пута више“. О овом „типу“ подела уопште, говорио је један мој испитаник:

Та подјела је увијек постојала овдје, људи воле да се дијеле. Прије рата, то се знало а и дан данас, то су људи из Херцеговине, Крајине, Србије, Црне Горе, сада међу овим српским народом овдје. За Херцеговце постоји еркани, ере, Крајишници и остали немају надимке, само дошљаци, дошле. (Б.П. Источна Илиџа, 59 година)

Међутим, код других испитаника подвлачи се једна изразита подела становништва на локалном нивоу, двоструко дефинисана. У ужем смислу, то је подела на локалце, оне који су ту насељени пре више од седамдесет година, дакле од краја Другог светског рата, у односу на људе из места Калиновик, Калиновчане („Кал'новчани“). У току социјализма већински (а и пре тога), тврде испитаници, ови људи почели су да насељавају Сарајево и околину зато што су се школовали у граду, као јако паметни људи, „да се не врате овцама и ономе одакле су дошли“. Зато се уопштено за некога ко је дошао „са стране“ врло често говори да је Калиновачнин или Херцеговац. Ту долазимо до другог дела поделе, дакле опет на локалце и Херцеговце, за које се тврди да су „тврдоглавији и зато успјешнији“, „организованији зато што се држе својих веза и везица“, „вуку једни друге“, „држе се увијек заједно“, „увијек нађу себи пут на овај или онај начин“. Једна опсервација успела је да ми дочара како све ово функционише у свакодневном животу. Мој домаћин код кога сам боравио у Студентском дому на Палама, рођен је у Мостару, одакле са породицом долази у Невесиње на почетку рата, где је провео детињство и завршио основну и средњу школу. Увек је говорио да би у неком непознатом месту прво „потражио свог Херцеговца“, па тек онда нешто кренуо радити или решавати. У то ме је уверио када сам га замолио да некако дођем до двоје професора на Филозофском факултету Универзитета у Источном Сарајеву, чије је седиште на Палама. Са неколико узречица „гдје си ти, мој прика“, „па ће си ти брате мој“, решио ми је састанак са овим колегама, успут јављајући се свакоме на ходнику, уз обавезно питање „када ћемо пити ту кафу више мајку му?“ Саговорник чија се породица настанила у насељу Баре, ондашњем селу на обронку Јахорине, а садашњој четврти у оквиру Пала, објаснио је да „такви људи са стране“ имају предност када је у питању упис на факултет, запошљавање или склапање послова. Дакле, људи из Бања Луке, Србије, остатка Републике Српске, а посебно Херцеговине, повлашћени су у односу на „домаће“ из Сарајевско-романијске регије.

Пре Другог светског рата, наводи испитаник, на Пале су долазили људи из Сарајевског поља, тзв. „Пољаци“, „Рајловчани“, који су се надметали са домаћим „Плаништакцима“ на теферичу, вашару током прославе Петровдана, певајући им: „Плаништакци коњи и волови, а Пољаци сиви соколови“. Одговор би врло брзо уследио, након што се момци „сазову“ рукама: „Што посеру коњи и волови, то поједу сиви соколови“. На тим народним весељима дешавало се често да неко изгуби живот, јер су физички обрачуни избијали брзо и силовито. Овим примером желим да поцртам још једну поделу, али у оквиру исте регије на пољаке, тикваре и плаништакце, планинке (за женски род), брђане. Док су први становници Сарајевског поља, чији се већи део данас налази у Кантону Сарајево, други су насељени по околним брдовитим подручјима, данас претежно

деловима Источног Сарајева. Ту спадају Пале и околна села на планинама Требевићу, Романији, Јахорини, Равној планини, Бјелашници, Игману итд. Када би се неко из ових крајева „спустио доле“, обично би затекао поља засађена тиквама које су ту добро успевале, а чије је дејство благотворно за земљиште, наводи наш испитаник. Тако је народ одатле прозван „Тикварима“ и „Пољацима“, док су становници околних висова названи „Плаништаци“, „Планинке“, „Брђани“, „Романијци“ (географска одредница), „Кркани“, „Рокани“, „Грмаљи“, „Грмаљке“ (физичке одреднице), „Гуњаши“. После Другог светског рата, наводи следећи испитаник, ситуација је била нешто другачија. Људи насељавани на подручје данашњег Источног Сарајева, тадашњих насеља Лукавица, Војковићи, Касиндо, Пале итд, били су углавном лошијег материјалног статуса, „зато су за њих морали други радити“. Такве животне околности постале су део њихове свакодневнице, што је условило касније појаву ставова да увек неко тим људима нешто мора дати, а не да сами требају зарађивати и привређивати. „Стечене привилегије у социјализму“ су се подразумевале и касније, иако систем више није могао да им пружа све оно што су добијали пре (станове, аутомобиле). На крају, закључује мој саговорник, испада да је „боље немати него имати“.

Поделе које постоје на Палама везане су такође за последњи, грађански рат. Поменута миграција сарајевских Срба битно је изменила демографску слику овог градског насеља. Досељени Срби нису се слагали са својим сународницима са Пала, што мој испитаник сликовито описује кроз „њихово“ затварање у своје кругове, љутњу када их неко назове избеглицама („и мени је криво што их зову тако, па избјегао је што је морао“) и „некакво чудно понашње“ својствено људима из града. Међутим, саговорник наглашава како су његови односи са тим досељеницима крајње коректни, мада „увијек сви знају ко је ко“. Скоро двадесет година пре мог истраживања, Јанис Армаколас уочио је јаз између сарајевских и паљанских Срба – жал првих за својим градским идентитетом, те општу пометњу код других услед демографских промена. Опет, млади су се између себе дружили, склапали бракове и пословно сарађивали (Armakolas 2007, 89–91). Лично познајем један „такав“ сарајевско-паљански млади брачни пар. Исто тако, један мој саговорник је, лежећи у болници у Бања Луци, доживео да људе са Пала зову „Палци“, чиме су даље хтели да се нашале, рекавши да они који нису одатле јесу „Непалци“. Од других подела, којима у овом раду не може бити више места због обима и фокуса теме, постоје поделе на људе који слушају турбо-фолк односно рок музику, затим према материјалном статусу, на богате, сиромашне и средњи слој. Ту се даље појављују различити погледи у вези са тим да ли је период социјализма био добар или лош, тј. да ли се боље живело тада или сада, што све заједно отвара простор за нека даља истраживања.

Закључак

Сумирајући тренутне политичке, институционалне и регионалне, али и помињући друге унутаргрупне поделе међу Србима и српској заједници на подручју Града Источног Сарајева, након грађанског рата у БиХ 1992–1995, уочава се феномен „пукотина“ у култури становника овог града. Другачија схватања политичких процеса и појава, смера у коме треба да се креће Република Српска односно Срби у Босни уопште, у односу на главни ток, довели су до јаза између онога што се у јавности почело дефинисати као „источни и западни дио Српске Републике“.⁴⁶ Становници Источног Сарајева са којима сам живео, разговарао, те учествовао у њиховом свакодневном животу, сматрају да је њихова регија запостављена политички, економски, али и културно, будући да су садржаји и активности овог типа на нивоу задовољавања „масе“ и људи који желе „површне садржаје“.⁴⁷ Раздвајања међу српском заједницом плод су не само политичких, већ и институционалних подела, доста увезаних са политичком сфером и утицајима различитих странака, чији челници кроз институције различито врше утицај на перцепцију људи. Ту је и пресељење престонице Републике Српске са Пала у Бања Луку у току 1998. године, важан аспект ове поделе и средишњи чинилац изградње локалног српског идентита са простора Сарајевско-романијске регије. Наведени податак да је Сарајево главни град Српске Републике, према члану 9. њеног Устава,⁴⁸ показује вишеслојност политичког идентитета Срба са простора Босне и Херцеговине, те формално-правну политичку основу за неопходност компромиса између Бања Луке и Источног Сарајева. Регионалне поделе, иако можда не у директној вези са наведеним разликама у друштву, говоре о утицају појединаца и интересних група у самом граду, на основу културних стереотипа о људима са одређеног подручја на ужем плану (Калиновик: Сарајевско-романијска регија; Сарајевско поље: Романија), као и ширем плану (Херцеговина, Босанска Крајина, Србија, Црна Гора: Сарајевско-романијска регија). Њихово укључивање у овај рад има за циљ да покаже како је и политика (ин)директно повезана са културом.

46 Интересантан је чланак о „запостављености“ источног дела српског дела БиХ у односу на западни. Види у: <http://istokrs.com/rajko-dukic-analiza-za-prst-na-celo/>. (Приступ: новембар 2018. године)

47 Можда само треба поменути „Јагњијад“, догађај за који локални медији пишу да је „гастро-туристичка манифестација“ и део културе тамошњих Срба. Место одржавања је село Вучија Лука у општини Источни Стари Град, делу Града Источног Сарајева. Осим такмичења различитих екипа из РС-а, БиХ, Србије и Црне Горе у печењу јагањаци на ражњу, циљ ове манифестације је народно саборовање и оживљавање туристичке понуде у овом делу града. Види у: <https://katera.news/jagnijada-na-vucijoj-luci-dogadjaj-koji-predstavlja-dio-tradicije-kulture-i-obicaja-srpskog-naroda-na-prostoru-sarajevsko-romanijske-regije/>. (Приступ: јун 2018. године).

48 Види у: *Устав Републике Српске*. „Службени гласник Републике Српске“ бр. 21/92, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05, 48/11: 4. Доступно на: http://www.narodnaskupstinar.net/sites/default/files/upload/dokumenti/ustav/cir/ustav_republike_srpske.pdf. (Приступ: јун 2018. године).

Литература

- Вукоичић, Јелена. 2012. Република Српска – национални идентитет у подељеном друштву. *Социолошки јодуињак* 7: 155–170.
- Ђуја, Зорана. 2017. *Народна музичка традиција Пала и околине*. Пале: Народна библиотека Пале.
- Кошарац, Бисерка. 2012. Доминантне радне стратегије становника Источног Сарајева. *Социолошки јодуињак* 7: 77–90.
- Armakolas, Ioannis. 2001. „A Field Trip to Bosnia: The Dilemmas of the First-Time Researcher“. In *Researching Violently Divided Societies: Ethical and Methodological Issues*, eds. Marie Smyth and Gillian Robinson, 165–183. Tokyo and New York: United Nations University Press.
- Armakolas, Ioannis. 2007. „Sarajevo No More? Identity and the Experience of Place among Bosnian Serb Sarajevans in *Republika Srpska*“. In *The New Bosnian Mosaic: Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society*, eds. Xavier Bougarel, Elissa Helms and Ger Duijzings, 79–99. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Bădescu, Gruia. 2015. Dwelling in the Post-War City Urban Reconstruction and Home-Making in Sarajevo. *Revue d'études comparatives Est-Ouest* 46 (04): 35–60.
- Bassi, Elena. 2013. Sarajevo: divided or redoubled? Regulations, representations and practices across the boundary. PhD diss. Università degli studi di Milano-Biocca.
- Bassi, Elena. 2014. Divided Sarajevo. Representations and Sense of Belonging across the Boundary. *Social Analysis* Vol. 4, No. 1–2: 93–107.
- Bassi, Elena. 2015. Divided Sarajevo: space management, urban landscape and spatial practices across the boundary. *Europa Regional* 22: 101–113.
- Bollens, Scot A. 2007. *Cities, Nationalism and Democratization*. London and New York: Routledge.
- D'Alessio, Vanni. 2013. „Divided and Contested Cities in Modern European History. The Example of Mostar, Bosnia-Herzegovina“. In *Beyond the Balkan: Toward an Inclusive History of Southeastern Europe*, ed. Sabine Rutar, 451–480. Zürich and Münster: Lit Verlag.
- Drašković, Branislav, Nusret Drešković i Ranko Mirić. 2016. East Sarajevo (Bosnia and Herzegovina) twenty years later – changes in land use. *Geographica Pannonica* Vol. 20, Issue 3: 161–167.
- Hayden, Robert M. 2007. Moral Vision and Impaired Insight: The Imagining of Other Peoples' Communities in Bosnia. *Current Anthropology* Vol. 48, No. 1: 105–131.
- Hromadžić, Azra. 2012. Once We Had a House: Invisible Citizens and Consociational Democracy in Post-war Mostar, Bosnia and Herzegovina. *Social Analysis* Vol. 56, Issue 3: 30–48.
- Ivan Cvitković (ur.). 2017. *Демографске и етничке промјене у БиХ*. Сарајево: Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине. Посебна издања, Књига CLXXII, Одјелjenje друштвених наука.
- Jansen, Stef. 2013. People and things in the ethnography of borders: materialising the division of Sarajevo. *Social Anthropology/Anthropologie Sociale* 21 (1): 23–37.

- Jansen, Stef. 2015. *Yearnings in the Meantime. 'Normal Lives' and the State in a Sarajevo Apartment Complex*. New York and Oxford: Berghahn Books.
- Jukić, Zvonimir. 2009. „Političke stranke“. U *Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine: izabrani aspekti*, ur. Saša Gavrić, Damir Banović i Dr Christina Krause, 264–291. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar i Fondacija Konrad Adenauer.
- Kecmanović, Nenad. 2012. Srpska u Bosni i Hercegovini i izvan nje. *Politeia* god. 4, br. 2: 67–72.
- Lofranco, Zaira Tiziana. 2012. „Minorities and Housing Entitlements in Shifting Political Systems: Legal Provisions and the Experience of Displaced Sarajevans“. In *Changing Urban Landscapes since 1989*, ed. M. Buttino, 179–209, Roma: Viella.
- Moll, Nicolas. 2014. An Integrative Symbol for a Divided Country? Commemorating the 1984 Sarajevo Winter Olympics in Bosnia and Herzegovina from the 1992–1995 War until Today. *Croatian Political Science Review* Vol 51, No. 5: 127–156.
- Mutabdzija, Goran. 2016. Sarajevo-Romanija Region: A Fluid Space between the Rural and Urban. *European Countryside* 8 (3): 296–303.
- Naumović, Slobodan. 2005. The Social Origins and Political Uses of Popular Narratives on Serbian Disunity. *Filozofija i društvo* XVI: 65–104.
- Naumović, Slobodan. 2009. „Small Talk on Big Issues: The Polticias of Urban Narratives on Serbian Disunity in Belgrade at the turn of the Century“. In *Stocholm – Belgrade. Proceedings from the IV Swedish-Serbian Symposium „Sustainable Development and the Role of Humanistic Disciplines“*, ed. Predrag Palavestra, 49–68. Belgrade: Serbian Academy of Sciences and Arts, Academic Conferences, Vol. CXXVI, Department of Language and Literature, Book 21.
- Nešković, Radomir. 2013. *Nedovršena država. Politički sistem Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Fondacija Friedrich-Ebert-Stifung.
- Sahadžić, Maja. 2009. „Priroda političkog sistema u Bosni i Hercegovini“. U *Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine: izabrani aspekti*, ur. Saša Gavrić, Damir Banović i Dr Christina Krause, 17–43. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar i Fondacija Konrad Adenauer.
- Sell, Louis. 1999. The Serb Flight from Sarajevo: Dayton's First Failure. *European Politics and Societies* 14 (1): 179–202.
- Stefansson, Anders. 2007. „Urban Exile: Locals, Newcomers and the Cultural Transformation of Sarajevo.“ In *The New Bosnian Mosaic: Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society*, eds. Xavier Bougarel, Elissa Helms and Ger Duijzings, 59–77. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Teftedarija, Andrea. 2007. *Who killed Sarajevo Spirit? Structure, agency, nationalism and the case of Sarajevo*. Master's Thesis. University of Amsterdam – Faculty of Political Science.
- Vlaisavljević, Ugo. 2006. *Etnopolitika i građanstvo*. Mostar: Udruga građana „Dijalog“ Mostar.
- Vlaisavljević, Ugo. 2007. *Pripitomljavanje nacionalizma*. Sarajevo: Mauna-Fe Publishing.

Извори⁴⁹

- “20 година за Српску“ *СНСД 1996/2016*. Савез независних социјалдемократа, 2016. Доступно на: http://www.snsd.org/images/dokumenti/Monografija_20_godina/SNSD_Monografija_Srpski.pdf.
- Бранко Пјевић. *Приједлој, оснивање Музеја на подручју града И. Сарајева, или Ойшћина И. Илица, И. Н. Сарајево*. Необјављени идејни пројекат упућен градским властима Источног Сарајева из 2009. године.
- Град Источно Сарајево. Стратегија комуникације с јавношћу*. Град Источно Сарајево, Република Српска, Босна и Херцеговина, 2016. година: 1. Доступно на: <http://www.opstinasokolac.net/dokumenti/strategije/strategijakomunikacije-istocnosarajevo.pdf>.
- Попис 1991, Становништво према националној припадности, Босна и Херцеговина*. Републички завод за статистику, Београд, 1991. Доступно на: <http://publikacije.stat.gov.rs/G1991/Pdf/G19914026.pdf>.
- Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској 2013. године. Резултати пописа. Градови, ошћине, насељена мјеста*. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2017. Доступно на: http://www2.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/popis/gradovi_opstine_naseljena_mjesta/Rezultati_Popisa_2013_Gradovi_Opstine_Naseljena_Mjesta_WEB.pdf.
- Програм Српске демократске странке*. Српска демократска странка, 2010: 60–63. Доступно на: http://www.sdrs.com/UcitaneSlike//admin/Program_SDS.pdf.
- Програм обнове Републике Српске – Да живимо као сав нормалан свијет*. Партија демократског прогреса, 7. октобар 2017: 40–45.
- Радиографија расапа у врху РС. Крајишник против Плавшићке, *НИН*, број 2427, 4. јул 1997. Доступно на: <http://www.nin.co.rs/arhiva/2427/tema.html>.
- Српска у БиХ као Словенија у СФРЈ, *НИН*, број 3454, 09. март 2017.
- Устав Републике Српске*. „Службени гласник Републике Српске“ бр. 21/92, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05, 48/11. Доступно на: http://www.narodnaskupstinars.net/sites/default/files/upload/dokumenti/ustav/cir/ustav_republike_srpske.pdf.
- Фелтон: Пуковник Милован Милутиновић: Како је смењиван генерал Ратко Младић (2), *НИН*, број 2409, 28. фебруар 1997. Доступно на: <http://www.nin.co.rs/arhiva/2409/7.html>.
- Фотомонографија Народна скупшћина Републике Српске 1991–2011*. Народна скупшћина Републике Српске, Бања Лука, 2012. Доступно на: http://www.narodnaskupstinars.net/sites/default/files/upload/dokumenti/fotomonografija/cir/NSRS_1991-2011.pdf.
- Malo mjesto na velikom brdu: моћ имажинације, *Dani*, број 121, 24. септембар 1999. Доступно на: <https://www.bhdani.ba/portal/arhiva-67-281/121/t213a.htm>.
- Predinvesticiona studija izgradnje poslovnih zona na području grada Istočno Sarajevo. Osnivanje i uspostava poslovnih zona u gradu Istočno Sarajevo za opštine: Pale, Sokolac, Istočno Novo Sarajevo, Istočni Ilidža i Trnovo*. Република Српска, Град Источ-

49 Приступ свим интернет и новинским изворима, као и другим интернет издањима, био је током октобра и новембра 2018. године.

no Sarajevo, februar-septembar 2013. godine: Доступно на: <http://www.opstina-sokolac.net/dokumenti/studije/poslovnzone-gradistocnosarajevo.pdf>.\

<http://www.atvbl.com/formirana-vlast-u-istocnom-sarajevu/>.

<https://eyof2019.net/ba/stranica.php?idstranica=48>.

<http://gradistocnosarajevo.net/o-gradu/osnovne-informacije/>.

<http://www.gradistocnosarajevo.net/gradska-vlast/gradske-opstine/>.

<http://gradistocnosarajevo.net/o-gradu/kultura/>.

<http://istokrs.com/rajko-dukic-analiza-za-prst-na-celo/>.

<https://katera.news/kako-je-nastalo-istocno-sarajevo-i-dio/>.

<https://katera.news/kako-je-nastalo-istocno-sarajevo-iv-dio/>.

<https://katera.news/jagnjijada-na-vucijoj-luci-dogadjaj-koji-predstavlja-dio-tradicije-kulture-i-obicaja-srpskog-naroda-na-prostoru-sarajevsko-romanijske-regije/>.

<https://katera.news/studentaska-pozorista-imagju-perspektivu/>.

<http://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=280950>.

<http://mondo.rs/a944274/Info/Ex-Yu/Lokalni-izbori-u-Bosni-i-Hercegovini-rezultati.html>.

<https://www.nezavisne.com/kultura/film/Svecano-otvoreni-Dani-kinoteke-Republike-Srpske/443114>.

<http://www.palelive.com/tag/kulturni-centar-istocno-sarajevo/>.

<http://www.palelive.com/stanistic-vladimir/misli-li-banjaluka-da-je-lako-biti-glavni-grad>.

<http://www.palelive.com/hadzisabanovica-vila-u-gornjim-palama/>.

<http://www.palelive.com/pravo-glasa-ima-19544-biraca/>.

<http://sarajevo.ba/o-capajevy/?lang=sr;>

<https://sarajevo-rs.com/cekovica-kuca-na-palama-istorija>.

<http://www.statistika.ba/>.

<https://topportal.info/sarajevsko-romanijski-sds-ulazi-u-vlast/>.

<https://trebevic.net/istocno-sarajevo/istocno-sarajevo-od-strateske-vaznosti-za-republiku-srpsku/>.

<https://trebevic.net/istocno-sarajevo/istocno-sarajevo-od-ledine-do-grad/>.

<http://www.ues.rs.ba/o-univerzitetu/istorijat/>.

<https://www.youtube.com/watch?v=W89L-TXc3lw>.

<https://www.youtube.com/watch?v=Fur58Sj7ad4>.

Primljeno: 15. 11. 2018.

Odobreno: 30. 11. 2018.

Bogdan Dražeta

Intragroup Divisions among Serbs in the area of the City of East Sarajevo after the Civil War in Bosnia and Herzegovina 1992–1995

Abstract: This paper will strive to present and perceive some of the current political, institutional, regional and other intragroup divisions between the Serbs and the Serb community in the area of the City of East Sarajevo, after the Civil war in Bosnia and Herzegovina 1992–1995. The foundation and development of Serbian Sarajevo, ie. East Sarajevo during and after the conflict, is examined along with the general geographical, economic, cultural and political context of that city. Data on the intragroup divisions of Serbs in this part of the Republic of Srpska (also called Serb Republic) and Bosnia and Herzegovina, was obtained on the basis of the fieldwork research conducted between the second half of October and the end of December 2017, as well as from mid-March to mid-May 2018. Narratives about the politics were collected through six formal and over fifty informal interviews with respondents on the current political situation and previous political developments, both in Bosnia and Herzegovina on the wider scale, as well as in East Sarajevo, on a narrower scale. Different views of the political processes and phenomena, in relation to the mainstream, have led to a gap between what has become known in the public as „the eastern and the western part of the Republic of Srpska“. The inhabitants of East Sarajevo with whom I lived, talked and participated in their everyday life, consider their region as being neglected politically, economically, and culturally. Separation among the Serbian community is not just caused by political but also institutional divisions, intertwined with each other, while regional divisions are built on the basis of cultural stereotypes about people from a particular area.

Key words: Serbs, East Sarajevo, Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina, intragroup divisions, political divisions, institutional divisions, regional divisions.